

ПРОБАЦІЯ В УКРАЇНІ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ

Маланчук П.М., Голодна А.С.
Сумський державний університет

У статті проаналізовано стан впровадження пробації в Україні на даному етапі. Проведені паралелі з досвідом зарубіжних країн. Досліджено законодавчу базу щодо питань пробації в Україні. Здійснено аналіз основних підходів по визначення поняття «пробація». Запропоновані зміни у законодавстві.

Ключові слова: покарання, пробація, випробування, відповідальність, реформування, гуманізація, кримінально-виконавча інспекція.

Постановка проблеми. Проблема створення національної моделі пробації в Україні залишається однією з найбільш актуальних та проблемних тем сучасної правової науки. Відсутність в Україні нормального функціонування цього елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не може не викликати уваги науковців та практиків. На сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн і результатом демократичного розвитку суспільства, який доведений майже двоохотрічною історією розвитку пробації.

Проблемою є відсутність чіткого механізму по реалізації Закону України «Про пробацію» та відсутність нормативно-правових актів задля регулювання. Прийняття Закону України «Про пробацію» поставило перед науковцями нові питання, що виникли під час реорганізації кримінально-виконавчих інспекцій в органи пробації й потребують скорішого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями цієї проблеми займалися такі вчені як Н.С. Крилова, О.В. Беца, І.В. Бондар, А.П. Гель, Т.А. Денисова, Р.М. Гура, Д.В. Ягунов, А.В. Серебреннікова, Н.Б. Хутірська та інші. Вагомий внесок у дослідження цього явища також зробили С.Ф. Денисов, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З'ясувати, які елементи має обов'язково містити пробація в Україні, які перспективи її розвитку, проаналізувати позитивні економічні зміни у зв'язку з введенням пробації.

Мета статті. Проаналізувати існуючу нормативну базу, щоб довести необхідність впровадження чіткого механізму пробації, що є забезпеченням безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що як кримінальне право, так і кримінальний процес в цілому являє собою велику цілісну систему. І на сьогоднішній день державна політика торкнулася такої складової цієї системи, як гуманізація покарань. Як зазначив Маланчук П.М., розглядаючи кримінальний процес як систему, слід виділяти три ієрархічні рівні функцій, що відображають взаємозв'язок і взаємний вплив елементів цієї системи, а також соціальне призначення кримінального судочинства. По-перше, загальну функцію кримінального процесу, яку, виходячи з визначених у законі завдань, пропонується іменувати охоронно-забезпечувальною. По-друге, рівень кримінально-процесуальних

функцій як напрямків кримінально-процесуальної діяльності, що є основою побудови кримінального процесу на засадах змагальності. До них мають бути включені три процесуальні функції: обвинувачення, захист і правосуддя. Нарешті, третій рівень передбачає розгляд функцій як основних обов'язків органа чи особи, котрі є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [7, с. 16]. І саме на цей третій рівень і покладена основна функція – виправлення людини, а не його покарання.

Кримінальним кодексом України запроваджено ряд нових, альтернативних позбавленню волі, видів кримінальних покарань, а також передбачено можливість звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням за умови гарантії його виправлення без відбування покарання.

Нині, контроль за виконанням таких покарань покладено на кримінально-виконавчу інспекцію Державної кримінально-виконавчої служби. Тому, додаткові навантаження на кримінально-виконавчу інспекцію, переорієнтація її діяльності на виконання соціально-попереджувальних функцій ставить питання про доцільність утворення служби пробації, яка б мала більші правові та соціальні повноваження, та реально займалася б питаннями ресоціалізації засуджених.

Аналіз досвіду передових країн Європи показує, що виконання альтернативних видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка знаходиться поза поліцією та в'язницею – службою пробації.

Починаючи з 1981 року, ООН та Рада Європи ухвалювали документи, спрямовані на розширення заходів, альтернативних тюремному ув'язненню. Основні з них це: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 про Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.), Європейська Конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS № 51, 1964 р.), Рекомендація № R (92)16 Комітету Міністрів Ради Європи про Європейські правила стосовно альтернативних покарань і заходів. У цілому ухвалено близько 20 резолюцій, які спрямовані на розвиток у країнах учасницях ООН або Ради Європи заходів, альтернативних тюремному ув'язненню [8, с. 148].

У розвинених європейських країнах пробація є невід'ємним виправним центром. Суть пробації полягає у випробуванні особи, яка вчинила злочин, тобто з'ясуванні можливості (чи неможливості) її виправлення без застосування

кримінального покарання, а її цінністю є більш результативна реабілітація злочинців та відносно менші витрати на їх утримання.

Першим проблемним питанням є те, що пробація – не юридична конструкція, а філософська концепція, що була реалізована в європейських країнах. Ця концепція зародилася на початку 19 століття, стандартизувалася у 20-му й повністю докорінно змінилася у 21 столітті.

Пробація – у кримінальному праві США, Англії, Німеччині являє собою різновид умовного засудження, при якому особа на час випробувального строку, встановленого судом, знаходиться під наглядом спеціальних органів. Можливі також й інші обмеження: не відвідувати певні місця, утримуватися від спілкування з конкретними особами та інші. Тобто це своєрідний тест на здатність засудженого виправитися без відбування покарання, призначеного вироком суду [3, с. 170].

Історія пробації в західних країнах перенасичена подіями та змінами поглядів щодо сутності пробації та форм пробаційної роботи [4]:

- 1841 року зусиллями американського філантропа Джона Августа фактично було запроваджено перші пробаційні механізми

- 1869 року в штаті Масачусетс система пробації запроваджена на формальному рівні.

- у Британії 1887 року було прийнято закон «Про пробацію злочинців, що вчинили злочин вперше» (The Probation of First Offenders Act), який дозволив звільнювати певні категорії дрібних злочинців «на пробацію» (on probation) [5].

- закон об'єднав системи випробування та поручительства доброї поведінки

І, хоч закон не передбачив механізм його реалізації, все одно він заклав підґрунтя для іншого нормативного акту який увійшов в історію. І саме цей досвід провідних країн Заходу показує як важко створювалася модель пробації та наші уявлення щодо неї.

У теорії і практиці існують різні погляди на пробацію. Так одні науковці відносять її до міри призупинення виконання кримінальних санкцій, інші – визначають її як певний режим випробування. У багатьох Кримінальних кодексах (наприклад, у США, в Англії та Швеції) пробація включена в систему видів покарань. Як приклад, дослідники пробації Великої Британії відзначають, що якщо за допомогою пробації вдасться уникнути повторних злочинів лише серед 5% правопорушників, до яких застосовано пробацію, наслідком цього буде забезпечення безпеки одного мільйона громадян країни.

Н. Б. Хутірська визначає пробацію як складний соціально-правовий інститут, який є, з одного боку, мірою покарання, що полягає в передачі особи, визнаного судом винним в скоєнні злочину, без застосування до нього тюремного ув'язнення під нагляд спеціальної служби на певний термін і на умовах, що встановлюються судом, порушення яких тягне призначення тюремного ув'язнення, а з іншого боку, системою виконання даного кримінального покарання, що включає комплекс засобів, спрямованих на досягнення мети – ресоціалізації засуджених [6, с. 12].

Сьогодні термін «пробація» вживається в кількох значеннях. Д. В. Ягунов запропонував таку класифікацію:

- 1) як соціальна робота з правопорушниками;
- 2) як ієрархічна організаційна структура;
- 3) як орган державної влади;
- 4) як умовне невинесення вироку чи як умовне звільнення від покарання з випробуванням;
- 5) як стан, у якому перебуває злочинець під апробаційним наглядом;
- 6) як проміжна ланка між кримінальним процесом, виконанням покарань і соціальною роботою [8, с. 148].

Запровадження пробації в Україні запропоновано у кількох проектах законів. Першим проектом Закону з питань пробації був проект народного депутата О.Фельдмана (проект Закону про внесення змін до деяких законів України відносно впровадження пробації) Цей законопроект передбачав запровадження пробації як нового альтернативного покарання. Згідно з проектом, пробація визначалася як покарання без позбавлення чи обмеження волі, яке полягало у встановленні обмежень щодо свободи пересування засуджених в межах визначеної території і передбачалося здійснення уповноваженим органом виконання покарань нагляду (контролю) за поведінкою засуджених з обов'язковим та систематичним їх звітуванням про місце проживання, роботи чи навчання та залученням до соціально-виховних заходів чи інших видів діяльності, які організуються уповноваженими органами виконання покарань згідно з індивідуальним планом соціальної реабілітації засудженого.

На жаль, не було приділено достатньо уваги законопроекту і його було направлено суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання [6].

Нарешті у 2015 році був прийнятий Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII, у якому термін «пробація» визначений як система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1]. Метою впровадження пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень і надання суду інформації, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

У грудні 2015 року Проект ЄС и Державна пенітенціарна служба України почали роботу над розробкою 10-денної навчальної програми для підготовки працівників майбутнього органу пробації. Станом на грудень 2015 р. перепідготовку пройшла більша частина працівників інспекцій.

Сьогодні кримінально-виконавча інспекція згідно із законодавством виконує переважно контрольну функцію щодо покарань, альтернативних позбавленню волі. Індивідуально-профілактичну роботу здійснюють органи внутрішніх справ, соціальну роботу – органи соціальної політики.

Впровадження в Україні пробації дозволить кардинально змінити вектор роботи з правопорушниками ще на етапі обвинувачення.

Залежно від завдань пробації, Закон України визначає три види пробації: досудову, наглядову та пенітенціарну.

Виходячи із змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», крім функцій, що сьогодні покладені на кримінально-виконавчу інспекцію, на орган пробації покладаються додаткові завдання, пов'язані з:

- підготовкою досудових доповідей щодо обвинувачених;
- реалізацією пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведенням соціально-виховної роботи із засудженими;
- здійсненням заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення [1].

Орган пробації подає суду досудову доповідь, що містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого. Досудова доповідь має на меті надати суду додаткову об'єктивну інформацію про ризик вчинення обвинувачуваним повторного злочину, можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі (необхідність ізоляції) через призму соціально-психологічної характеристики особистості обвинуваченого. Досудова доповідь не має доводити винуватість або невинуватість особи. (стаття 9 Закону).

Орган пробації крім виконання покарань, альтернативних позбавленню волі, здійснюватиме пробаційний нагляд, що передбачає як контроль за поведінкою, так і заходи соціальної реабілітації, які базуються на оцінці ризику вчинення повторного злочину та потреб правопорушника. Виховну та профілактичну роботу здійснює працівник пробації, а не органу внутрішніх справ (статті 10, 13 Закону).

Щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за рішенням суду застосовуються пробаційні програми психокорекційного змісту (наприклад, подолання агресивної поведінки, шкідливих звичок, психологічних проблем) або соціально-реабілітаційні програми (набуття позитивних соціальних навичок, соціального статусу, усунення або мінімізація негативних соціальних факторів) (ч. 3 статті 10 Закону) [1].

Працівники пробації працюватимуть також в установах закритого типу для здійснення заходів підготовки засуджених до звільнення, координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених. Тобто створюється більш ефективна система соціального супроводу звільнених (стаття 11 Закону).

Закон передбачає особливості застосування пробації щодо неповнолітніх при підготовці досудового звіту, здійсненні нагляду. Пробаційні програми щодо неповнолітніх реалізують органи соціальної політики (стаття 12 Закону).

Для виконання завдань пробації збільшується обсяг повноважень працівників. Так, на відміну від працівника кримінально-виконавчої інспекції, працівник пробації набуває статусу учасника кримінального процесу з відповідними обов'язками та правами. Працівник пробації також набуває права отримувати безкоштовно від будь якого органу інформацію, необхідну для виконання завдань про-

бації, відвідувати у будь якому місці та на будь якій території осіб, до яких застосовано пробацію, або викликати їх та отримувати від них пояснення (стаття 19 Закону) [1].

З метою оптимізації діяльності органів системи юстиції Кабінет Міністрів прийняв постанову, якою ліквідував Державну пенітенціарну службу, а її повноваження передав Міністерству юстиції. Передача таких повноважень дасть змогу оптимізувати структуру кримінально-виконавчої системи, спростити управління сукупністю її підрозділів, зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу, запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань, а також забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту. Постановою передбачається віднесення до сфери управління Міністерства юстиції установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань [2].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищесказане, можна запропонувати такі пропозиції щодо служби пробації, яка обов'язково повинна містити:

- примирення правопорушника та потерпілої сторони
- призупинення кримінальної відповідальності
- перелік суб'єктів пробації
- права і обов'язки суб'єктів пробації
- враховувати особистісні характеристики злочинця.

Саме за рахунок залишення правопорушника в суспільстві збільшуються шанси його успішного виправлення, збереження корисних соціальних зв'язків, збереження роботи. Плюс до всього цього, на нашу думку, з економічної точки зору, утримання пробації для держави дешевше, ніж витрати на утримання місць позбавлення волі.

Перспективи розвитку української служби пробації сьогодні є неясними. Прийняття закону дало певні позитивні зміни і стало наближенням України до Європи, проте в законі існує чимало невідповідностей і неточностей.

Необхідно або редагувати, або повністю змінити нормативно-правові акти, інструкції, що регулюють діяльність кримінально-виконавчої інспекції. Але Україні явно не слід ігнорувати світовий досвід обґрунтування служби пробації і потрібно відійти від традиційних, але вже застарілих поглядів щодо сутності сучасних альтернативних кримінально – правових заходів.

На нашу думку, цей вид впливу на злочинця може стати одним із найефективніших, адже, в першу чергу, це пов'язано з особистим підходом до кожної особи, яка вчинила правопорушення, бо наше законодавство направлено саме на виправлення людини, а не засудження. А притягнення до кримінальної відповідальності носить вже більш каральний характер, а не виховний. Головне, слід зрозуміти, що пробація в Україні – не лише чергова організаційна структура, а повноцінне переосмислення та глибокий аналіз сутності кримінально-виховної діяльності.

Список літератури:

1. «Про пробацию» Закон України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
2. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: постанова Кабінету міністрів України від 18 травня 2016 р. № 343 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249066305>
3. Крылова Н. Е., Серебrenникова А. В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии) Учебное пособие. – М.: Зерцало. – 1997. – 192 с.
4. Ягунов Д. В. Філософія пробациї: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років) // Актуальні проблеми політики. – Одеса, 2011. – Випуск 41. – С. 198-207.
5. Adler F., Mueller G., Lauter W. Criminal Justice. – New-York, 1994. – P. 438.
6. Хуторская Н. Б. Институт пробации в США: уголовно-правовые, криминологические и организационно-управленческие аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1992. – 14 с.
7. Маланчук П. М. Функція захисту в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 21.04.08 / Маланчук П. М. – Київ, 2008. – 22 с.
8. Ягунов Д. В. Що стоїть на заваді створення служби пробациї в Україні / Д. В. Ягунов // Актуальні проблеми європейської інтеграції: збірник наукових праць з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. В. Ягунова. – Випуск шостий. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 146-173.

Маланчук П.М., Голодна А.С.

Сумский государственный университет

ПРОБАЦИЯ В УКРАИНЕ: БЫТЬ ИЛИ НЕ БЫТЬ**Аннотация**

В статье проанализировано состояние пробации в Украине на данном этапе. Проведены параллели из опыта зарубежных стран. Исследована законодательная база по вопросам пробации в Украине. Осуществлен анализ основных подходов к определению «пробация». Предложены изменения в законодательстве.

Ключевые слова: наказания, пробация, испытания, ответственность, реформирование, гуманизация, уголовно-исполнительная инспекция.

Malanchuk P.M., Holodna A.S.

Sumy State University

PROBATION IN UKRAINE: TO BE OR NOT TO BE**Summary**

The article analyzes probation in Ukraine today. Drawing parallels from the experience of foreign countries. We studied the legislation on probation in Ukraine. Analyzed the basic approach to the definition of «probation». Proposed changes in legislation.

Keywords: punishment, probation, test, responsibility, reform, humanization, criminal executive inspection.